

ПУБЛІКАЦІЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

DOI 10.47315/archives2020.324.110

УДК 821.161.2-92.09Грінченко:[94(477)»1905/1907»:323.27]

Світлана Андрєєва

кандидатка історичних наук, доцентка,
старша наукова співробітниця
кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства,
Інститут філології
Київського університету імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6082-064X>

Віталій Андрєєв

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України
історико-філософського факультету,
Київський університет імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БОРИСА ГРІНЧЕНКА НАПЕРЕДОДНІ ВИБОРІВ ДО І ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (з неопублікованої публіцистичної спадщини письменника)

Анотація. Публікація присвячена аналізу виявленого в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ) оригінального документа – статті Бориса Грінченка «Підбрехачі». Стаття була написана як оперативна реакція на актуальні суспільні виклики у часи підготовки до виборів та виборів до І Державної думи Російської імперії у Київському генерал-губернаторстві наприкінці 1905 – початку весни 1906 рр. **Метою дослідження** є введення до наукового обігу неопублікованої та мало-відомої публіцистичної спадщини Б. Грінченка, що дозволяє конкретизувати його політичні погляди, громадсько-політичну та народопросвітню діяльність

© С. Андрєєва, В. Андрєєв, 2020

у роки революційних потрясінь 1905–1907 рр. **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, системності, об'єктивності, антропологізму. Використано загальноісторичні методи аналізу і синтезу та спеціально-історичні методи (історико-генетичний, історико-типологічний, компаративістський). **Наукова новизна** публікації зумовлена джерелознавчою та історіографічною вартістю розглянутих у компаративістському аналізі публіцистичних та народопросвітніх праць Б. Грінченка, зокрема вперше опублікованої статті «Підбрехачі». **Висновки.** У наведеному документі Б. Грінченко розглядає кілька політичних брошур, виданих у типографії подільського губернатора. Автор апелює до загальнозрозумілого образу з оповідання Г. Квітки-Основ'яненка «Підбрехач» і розвінчує пропагандистські штампери та відверту брехню, які нав'язувалися владою малоосвіченим народним масам. У художньо-полемічній формі Б. Грінченко обґрунтовує суть обіцяної у Маніфесті 17 жовтня 1905 р. громадянської свободи (яка засновується на 4-х речах: недоторканності особи, свободи слова, свободи совісті, свободи зборів і спілок). Виявлено відповідність висловлених у документі ідей з іншими публіцистичними і народопросвітніми працями Б. Грінченка та програмними документами Української демократично-радикальної партії.

Ключові слова: Б. Грінченко; громадянська свобода; Українська демократично-радикальна партія; публіцистика; І Державна дума; вибори.

Борис Дмитрович Грінченко (1863–1910) – видатний український письменник, педагог, просвітитель, літературознавець, лексикограф, історик, публіцист, видавець, громадсько-політичний діяч (псевдоніми – Б. Г., Вартовий, Василь Чайченко, Грімач, Леонід Яворенко, Перекатиполе та ін.). Історичну роль Б. Грінченка в українському національному русі трактують як «будитель нації» (за М. Грохом). Просвітництво, громадівське народництво та діяльність «Просвіт», яскравим представником яких наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. був Б. Грінченко, забезпечили високий рівень національної свідомості, відродження історичної пам'яті й волі до боротьби за українську державність.

Сьогодні спостерігаємо сталий інтерес до постаті Б. Грінченка, його творчого та наукового доробку. Окремі неопубліковані документи містяться в особових фондах Б. Грінченка (Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ), Ф. 170. Оп. 1 та Ф. І. Оп. 1 [Архів Б. Грінченка]). Для реконструкції політичних поглядів та політичної діяльності Бориса Дмитровича представляє інтерес стаття «Підбрехачі»¹, написана як оперативна реакція на актуальні суспільні виклики у часи підготовки до виборів та власне виборів до І Державної думи Російської імперії наприкінці 1905–початку весни 1906 рр. (І Державна дума урочисто зібралася 27 квітня 1906 р.).

¹ ІР НБУВ (Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). Ф. І. Оп. 1. Од. зб. 31557. 12 арк., автограф.

Дослідники по різному оцінюють політичні погляди Б. Грінченка, які еволюціонували, адже стратегічні і тактичні цілі формувалися у конкретному контексті громадсько-політичного життя і реальних можливостей їх реалізації².

Б. Грінченко вважав, що «прийде час, коли Росія так само забезпечить нам наші права, як Австрія забезпечила їх австрійським українцям»³. Він разом із С. Єфремовим, Ф. Матушевським та М. Левицьким наприкінці 1904 р. був одним із засновників Української радикальної партії (УРП). Її основними постулатами були національне відродження, демократичний розвиток і збереження приватної власності. Однак передбачалося передавання основних засобів виробництва, зокрема землі, у загальнонародну власність. Це характеризує ідеологію УРП як соціалістичну, однак у західноєвропейському трактуванні («ненасильницький соціалізм»). Б. Грінченко вважав, що на цьому етапі короткостроковою політичною програмою є автономія України з представницьким органом – народною радою (Сеймом)⁴. Однак, якщо українському народові не дадуть автономії, «неминуче доведеться одокремитися від Росії і завести свою Українську Демократичну (народну) Республіку»⁵.

За часів революції 1905–1907 рр. відбулася ідейна та організаційна інституалізація українського політикуму на теренах Російської імперії. Наприкінці 1905 р. УРП заради консолідації всіх проукраїнських сил напередодні виборів до I Державної Думи об'єдналася з поміркованою Українською демократичною партією (її лідерами були Є. Чикаленко, О. Лотоцький та ін.) в Українську демократично-радикальну партію (УДРП). Це була насправді партія інтелектуалів, представників української гуманітарної еліти, і Б. Грінченко став однією з її найбільш яскравих постатей⁶.

² Хомутенко А. С. Громадсько-політична діяльність Б. Д. Грінченка (1875–1910): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Андрій Сергійович Хомутенко; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ. 2008. 16 с.

³ Грінченко Б. Листи з України Наддніпрянської // Б. Грінченко – М. Драгоманов. Діалоги про українську національну справу. Київ: Інститут української археографії НАН України. 1994. С. 77.

⁴ Бонь О. І., Перепельченко О. В. Громадсько-політична діяльність Бориса Дмитровича Грінченка // «Мрії, вистраждані життям...». Ч. 1. Київ: КМПУ ім. Бориса Грінченка. 2009. С. 252–253.

⁵ [Яворенко Л.] Чого нам треба. Львів. 1905. (видання Української радикальної партії. Ч. 8). С. 45. Його ж. Чому у нас досі нема доброго ладу? (Додається: Від Української Радикальної партії: Програма). Львів, 1905. (видання Української радикальної партії. Ч. 2). 47 с.+2 с.

⁶ Іваницька С. Г. «Колективний портрет» керівництва Української демократично-радикальної партії (1905–1908 рр.) // Українська біографістика. 2010. № 7. С. 279–294.

Націонал-демократи мали 2 основні завдання – здобуття національної свободи та соціальне звільнення трудящих мас. Але ці завдання, на противагу соціал-демократам, розглядали не в опозиції, а як процес, у якому національній проблематиці повинен був належати пріоритет⁷. Тактичним пріоритетом були боротьба за автономію України в складі Російської імперії, федералізм та парламентаризм. Вибори повинні відбуватися на основі «вселюдного» (загального), рівного, безпосереднього виборчого права з таємним голосуванням (Програма УДРП).⁸

Спочатку Б. Грінченко рішуче стояв за бойкот Думи, у т. ч. і через недосконалість виборчого закону від 11 грудня 1905 р. Однопартійцям довелося докласти зусиль, щоб він змінив свою позицію. Не маючи надії отримати свого депутата від Києва, УДРП увійшла в блок з іншими прогресивними загальноімперськими та національними партіями і провела 3-х виборців: Б. Грінченка, Є. Чикаленка і М. Левицького. На спільній нараді виборців кандидатом у депутати обрали представника партії конституційних демократів (кадетів) барона Ф. Штейнгеля, який позиціонував себе як федераліст-автономіст. Після обрання він одним із перших увійшов в українську думську фракцію. За гетьманування П. Скоропадського Ф. Штейнгель був послом від Української Держави у Берліні⁹. Після смерті Б. Грінченка діяч сприяв його дружині – М. Грінченко (Марія Загірня) у справі перевидання праць Бориса Дмитровича.

Надалі, через розбіжності з іншими лідерами партії програмного та організаційного характеру, Б. Грінченко поступово відійшов від активної політичної діяльності. Він зосередився на видавничій, науковій, народопросвітній, громадсько-культурницькій діяльності та заклав основи української журналістики у Наддніпрянській Україні (видання «Громадська думка», «Рада», «Нова громада» та ін.). Революційні події, страйки, чорносотенні погроми та жорстка реакція влади 1905 р. вплинули на суспільно-політичну ситуацію в Києві та загалом в українських губерніях Російської імперії¹⁰. Перед виборами до Державної думи впродовж січня-лютого 1906 р. було видано у провінційних українських містах чимало різних відозв і дрібних брошур, у т. ч. й українською мовою. Із закликом до сільського населення українських губерній зверталися всі губернатори. Чиновники на сторінках контр-ольованих друкованих видань наголошували на необхідності участі

⁷ Гирич І. Б. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.). Київ: Український письменник, 2014. С. 21, 344.

⁸ Чикаленко Є. Спогади (1861–1907). Київ: Темпора, 2011. С. 269–272.

⁹ Там само. С. 273–274.

¹⁰ Сухомлинов В. О. Воспоминания. Мемуары / предисловие Н. Старикова. СПб.: Питер. 2015. 432 с.

у виборах до Державної думи, бо влада вважала селянство доволі консервативною проурядовою силою¹¹. Видання виходили невеликими тиражами та швидко розходилися, іноді – непомітно для київського політикуму.

На думку Б. Грінченка, такі зразки політичної популярної літератури були цікавими для характеристики та історії визвольного руху в Україні. Діяч неодноразово реагував на них¹².

По суті, основний зміст статті Б. Грінченка «Підбрехачі» перегукується із грінченковим тлумаченням Маніфесту 17 жовтня 1905 р., поданим у його авторства інших політичних брошурах¹³.

Стаття «Підбрехачі» була написана Б. Грінченком як реакція на видання в одній друкарні 2-х відозв подільського губернатора¹⁴, 3-х брошур із назвами: «Розкази Старого Чоловіка», «Розказ Старого Яреми» та за підписом «Селянин», які є вільним викладом відозв губернатора. Автор вважає, що всі 3 брошури написані однією людиною. Він апелює до загальнозрозумілого образу з оповідання Г. Квітки-Основ'яненка «Підбрехач» і розвінчує пропагандистські штампи та відверту брехню, які нав'язувалися владою малоосвіченим народним масам.

У художньо-полемічній формі Б. Грінченко обґрунтовує суть обіцяної у Маніфесті 17 жовтня 1905 р. громадянської свободи (яка засновується на 4-х речах: недоторканності особи, свободи слова, свободи совісті, свободи зборів і спілок). По суті, основний зміст цієї статті перегукується із грінченковим тлумаченням Маніфесту 17 жовтня 1905 р., поданим у інших його політичних брошурах, публіцистичних, народопроевітніх працях, популярних виданнях і програмних документах Української радикальної партії та Української демократично-радикальної партії.

¹¹ Циганюк М. А. Соціально-політична боротьба в Україні під час виборів і діяльності І Державної думи: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Микола Анатолійович Циганюк; Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 166.

¹² [Б. Г.] Рец. на: Що то було сказано у Царських манифестах вид 6 Августа и 17 Октября сего року. Житомир. 1906. 10 стор. (підписано: «Сусида») // Нова громада. 1906. № 9. С. 135–136.

¹³ [Грінченко Б. Д.] Які права списано в царському манифесті з дня 17-го октября 1905 року. У Києві, 1906. 20 с.; Його ж. Царський Манифест 17-го октября 1905 року. СПб. 1906. 16 с. Ці ідеї транслиювалися Б. Грінченком у серії випусків періодичних видань Києва протягом 1906 р.

¹⁴ Протягом 1901–1911 рр. у чині дійсного статського радника подільським губернатором був граф О. О. Ейлер (1855–1920). З 1911 р. – гофмейстер, сенатор.

Київське генерал-губернаторство (у складі Київської, Подільської та Волинської губерній) протягом 1905–1908 рр. очолював генерал від кавалерії В. О. Сухомлинов (1848–1926), він же ж був командувачем Київського військового округу. У 1908–1917 рр. – військовий міністр Російської імперії.

* * *

Статтю «Підбрехачі» свого часу не було опубліковано. Дозволимо собі припустити, що сталося це через побоювання автором цензури, яка могла накласти заборону на певний тираж, або взагалі на вихід щойно народжених у Наддніпрянській Україні українських видань. Досвідчений Б. Грінченко дуже пильно ставився до цього, мав високий рівень «самоцензури», тим більше, що стаття містила досить різкі персональні вислови щодо імперського високопосадовця.

Стаття «Підбрехачі» не містить ознак редакторської правки, вона є зразком тогочасного оригінального українського публіцистичного мовлення.

Стаття містить розлогі цитати з агітаційних брошур, правопис яких Б. Грінченко зберігає і просить не змінювати, бо вважає їх оригінальним прикладом перекручування, примітивізації та зросійщення української мови. Тому в цій публікації текст цитат збережено.

Щодо авторського тексту Б. Грінченка, його адаптовано до сучасних норм орфографії та пунктуації; за сучасними правилами вжито велику літеру.

За сучасними нормами вжито голосні *и* та *і* в основах слів: *іниий*, *хіба*, *цих*, *розбирати* замість *иниий*, *хиба*, *цих*, *розбірати*; подано чергування *о* та *е* у відкритому складі з *і* в закритому: *речей* замість *річей*; у відмінникових формах іменників називного множинного типу *е* замінено на *и*: *люди* замість *люде*; усунуто подвоєння приголосних у таких однокоренових словах: *Росія*, *російський* замість *Россія*, *россійський*; вжито сучасні форми дієслова: *є*, *роблять*, *правлять* замість *єсть*, *роблють*, *правлють*.

Скорочення в основному тексті: *п.* – *пан*; *д.* – *добродій*.

Збережено слова з певним відхиленням від сучасних норм словотвору або семантики, деякі застарілі та діалектні слова, які, проте, може зрозуміти сучасний читач.

ПІДБРЕХАЧІ¹

Усякі партії, спілки й гурти людей випускають тепер, перед виборами в Державну думу свої програми та закликання. Усякі – се не зовсім добре сказано, треба було сказати: ті, яким се вільно. Ну, та дарма! Не в тім зараз річ, а в тім, що останніми часами дехто з чиновництва заходився й собі розказувати людям про ті нові порядки, які треба буде завести. До таких людей належить і пан подільський губернатор, що недавна випустив два оповіщення: «От подольского губернатора. Крестьяне Подольской губернии» та «От подольского губернатора. Жителям Подольской губернии».

¹ Написано олівцем.

Звичайно, се діло дуже добре. Нехай кожен як думає, так і каже й розкаже людям, а люде вже розбиратимуть, що доладу, а що ні, і виберуть собі те, що здається їм правдою.

Та тільки ж у такому ділі треба додержувати одного правила, а саме: говорити те, що є, і не казати того, чого нема.

І нам здається, що оповіщення п. подільського губернатора прогрішають проти цього правила.

З самого початку оповіщення «Крестьяне Подольской губернии» говорить так: «Октября 17-го сего 1905 года, Государю Императору благоугодно было даровать всем Своим подданным блага свободы, совести, слова, собраний и союзов». Це правда, що в Маніфесті про всі ці волі говорить, але хіба там тільки се й сказано? Там написано так: «Даровать населению незыблемыя основы гражданской свободы на началах действительной неприкосновенности личности, свободы совести, слова, собраний и союзов».

Це значить, що Маніфест обіцяє громадянську волю (гражданскую свободу) і признає, що вона засновується на оцих чотирьох річах: а) справжня незайманість особи, б) воля віри, в) воля слова, г) воля зборів і спілок. Всіх цих чотирьох річей і треба за для того, щоб була справжня громадянська воля; а тільки якої небудь, хоч однієї, з цих чотирьох підвалин нема, зараз уже нема й громадянської волі так само, як нема годящого до їзди воза, коли з його скинути з чотирьох одно колесо.

От, наприклад, п. подільський губернатор упевняє нас у тому ж своєму оповіщенні, що вже є в нас і воля віри, і воля слова, і воля зборів та спілок.

Добре. Але через те, що нема «справжньої незайманости особи», поліції і досі вільно арештовувати кожного, кого вона схоче, без судового присуду. І се тепер робиться більше, ніж давніше: по всій Росії тюрми тепер повні людьми, які не зробили ніякого лихого діла; а тим часом їх поарештовувано без судового наказу; їм не кажуть, чим вони винні, який закон поламали, а просто держать у тюрмі та й годі і називають «політичними злочинцями», хоч ніякого зла вони не чинили. Держать же їх тільки через те, що їх думки та їх слова не подобаються російському чиновництву.

Виходить так. Я написав щось у газеті, або прийшов на збори та й почав казати там своє вільне слово. А поліції воно не сподобалось, вона мене бере та й садовить до тюрми, і держать мене там доки схочуть. Яка ж се воля зборів, коли мене беруть з їх до неволі? Яка ж се воля слова, коли я можу озиватися тільки до німих тюремних стін?

І це ж іще добре, коли мене тільки посадють. А що як трапиться який моторніший «усмиритель»? Тоді можна, нічого не казавши і ні на яких зборах не бувши, і головою наложити. Яка ж се громадянська воля, коли можна ні за що, ні про що збутися і волі й здоров'я, а часом, то й життя?

Тим то Маніфест і каже про «справжню незайманість особи», бо доки нема цієї однієї речі, то нема й ніякої волі, хоч би п. подільський губернатор і казав нам, що все є. Через те ми й можемо сказати, що п. губернатор не додержав того правила, без якого не може бути ніякої путящої розмови: говорити те, що є, і не казати того, чого нема.

У Маніфесті є «громадянська воля» й «справжня незайманість особи», а п. губернатор про це не говорить; справді в нас нема ні волі віри, ні волі слова, ні волі зборів та спілок, а п. губернатор каже, що вони є.

От через те, що їх нема, то й далі не розбиратиму оповіщень п. подільського губернатора; а краще позирну на писання якогось іншого добродія, чи добродіїв, що озвалися в тому таки м. Кам'янці-Подільському.

Знаєте, є у Квітки гарне оповідання – «Підбрехач»², про те, як старости сватили дівку за парубка. То один староста похвалить парубка, а другий, підбрехіч, ще й додасть; що старший скаже, то те він зараз і прибільшить. І до того надавався, що вийшов той парубок і безногий, і сліпий, і п'яниця, і на Сибір має піти. «Дуже недобре діло брехати», каже наприкінці Квітка, а я скажу: а ще гірше діло, як підбрехач є.

На лихо п. подільському губернаторові найшовся в тому ж таки Кам'янці такий саме розумний підбрехач, як і в Квітки, та й почав додавати своїх дурниць до губернаторовських оповіщень.

От погляньте справді.

В оповіщенні «Жителям Подольской губернии» розказується про Державну думу, нащо її заведено, що вона робитеме і т. і. Потім говориться: «Вот почему всякий честный человек, всякий верный сын России должен стараться теперь об одном, чтобы Дума могла собраться как можно скорее. Но пока в деревне бунтуют, нельзя в ней сделать выборы; пока поезда не ходят, выборные не могут съехаться в Петербург. Значит, надо прежде всего успокоиться. Беда в том, что есть заблуждающиеся люди, которые не хотят спокойствия. Многим из них плохо живется, они озлобились и хотят сразу добиться богатства и забрать себе власть злыми, кровавыми делами. Таким людям на руку смута и они поэтому не хотят Думы: они устраивают забастовки, запугивают простых людей и подговаривают их на поджоги, на бунты и грабеж. Нападать на этих людей самосудом, конечно, грешно и преступно, но защищаться от их насилия необходимо; нельзя, как послушное стадо, делать то, на что они подстрекают. Не будем же слушаться этих людей». Далі говориться про те, що треба робити, щоб затихла колотнеча: «добрым и твердым словом, а главное примером, вразумлять соседа и товарища».

Не будемо розбирати, чи так справді воно є з нашими колотнечами та непокорами, як розказує казйонне оповіщення; досить нам того, що п. подільський губернатор не дозволяє нападати на агітаторів «самосудом», каже, що це «грешно и приступно» і радить уживати тільки доброго слова й прикладу.

Але якийсь добродій, підписавшийся «Сылянин», надрукував у тій же таки казйонній друкарні «губернского правления», де друковано губернаторські оповіщення, простий переказ по українському цих оповіщень. І ось як він переказує оте місце, що виписали ми вище:

«Такъ какъ всѣ, то что треба нам, залежить вид Думы, треба только стараться, чтобы Дума скоріше зибралася. Для сіюго треба першы всіюго успокойтися, шо бы добрѣ розсмакуваты, чого нам треба и кого выбраты, шо бы мич добрѣ в Думы о сим докласты. Для спокою же всамперед мы слухаты тых людѣй, котри не хочутъ спокою, бо таки люды сами хотятъ зразу розбогатиты и забраты верховенство надъ людъмы и пры тим злымы и кровавымы диламы. Таким людямъ на руку смута и вони не хотятъ Думы: вони намовляют людѣй на забастовкы, на пиджоги, на бунты. Прости люды вже зрозумилы, куда таки люды их пхают. Тыперь як таки люды налазятъ, то

² Оповідання Г. Ф. Квітки-Основ'яненка «Підбрехач».

прости людѣ ихъ гонятъ гэтѣ видѣ сѣбѣ – а як не слухають, то и по шыи накладутъ»³.

Адже правда, як оцей підбрехач, – чи то пак – д. Сылянын – доложив свого, то зараз запахло вам чорною сотнею?

Та ще дурниця, а от почитаймо далі.

У тій же таки друкарні «губернського правления» надруковано ще дві книжечки: «Розказы Старого Чоловика» та «Розказ Старого Яремы».

І з мови, і з правопису, і з того, що в книжках казано, видно, що се писав один чоловік. І оцей Старий Чоловік, так саме як і д. Сылянын, заходився вияснити ті ж таки губернаторські оповіщення. Сам він цього не каже, та се зразу видно, бо говорить про те саме, що і п. подільський губернатор, ті самі й думки, та тільки вже з своїми додатками – звичайно-ж підбрехачеві треба доложити свого.

От, наприклад, ми читали, як говориться в каззонному оповіщенні про тих «заблуждающихся людей, которые не хотят спокойствия». «Многим из них плохо живется, – они озлобились» – так вияснює справу п. подільський губернатор. А Старий Чоловік Ярема не так, а ось як:

«Завидно стало ворогам, що нашѣ царство та взяло таку силу, и задумалы ти ворогы силу ту змыншыты, честь и славу виднати и звѣсти наше царство на ниц! Зибралыся ти вороги за граныцею, забралы дуже багато грошей и наймылы за ти грошы таких людей, що вони нымают ничего ни за собою, ни пѣрэд собою и пислалы тихъ людей в нашѣ царство смущаты и дурыты людей»⁴.

Бачите, старий чоловік, а бреше так, що й купи не держиться. Звісно, не сам він цю брехню вигадав – се їй пустих отой цілосвітній брехачка Череп-Спиридович⁵ через своє «латинське агентство», та все ж таки й подільському Яремі треба знати, що воно ж не годиться переймати все, що по воді пливе, та слухатися всяких пройдисвітів. Старий же він чоловік, то треба ж шануватися!

Та де там! Він ще й своєї брехні доклада. Бачите, ніби то «вони, – оти сами сицилисты»⁶ та хочуть сами «правити царством», а люди того й не розуміють, що це біда буде: «Ны як вони в свои головы ны можуть розжуваты, шо як правити царствомъ будутъ голоштаны, то першѣ всего вони казною та будутъ свою кишеню набываты ... им абы свою кишеню напхаты та втикаты за границу»⁷.

Брехня, Старий Яремо, погана брехня!

Таких держав, республік, де люди самі правлять царством, є не одна, а багато, да тільки ж там – як от у Франції, у Швейцарії, в Американських Штатах – порядок дають не голоштаны, а путящі люди.

³ На полі цього абзацу написано олівцем: «Правописание сохранишь в неприкосновенности» та «Правопису не перемінати».

⁴ На полі цього абзацу написано: «Правопису не перемінати».

⁵ Череп-Спиридович Артур (Артемій) Іванович (1868–1926) – генерал-майор флоту, публіцист, теоретик антисемітського заклоту, член промонархічної православно-консервативної громадсько-політичної організації (партії) «Російське зібрання» (1900–1917). Папа Римський Пій Х надав йому титул графа, що, однак, не давало йому відповідного дворянського статусу в Російській імперії.

⁶ Імовірно, перекинуто «соціалісти».

⁷ На полі цього абзацу написано олівцем: «Правопису не перемінати».

От, скажемо, Росія приятелює з Францією, – хіба ж таки держава з голоштаньками приятелюватиме?

А от у нас не голоштаньки порядок дають, а глядіть якого лиха вони наробили в Манчжурії, що й досі його Росія не видихає! А грошей там казьонних скільки покрадено – се ж ви знаєте, Старий Яremo, – це ж уся Росія знає! Та й голоштаньками ви так не помітуйте, – це ж ваші приятелі: вони, наслухавшись таких проповідей, як у ваших книжках, ідуть жидів та інтелігенцію (освічених людей) розбивати. Ото голоштаньки, що погроми роблять, що мирних громадян грабують!

А серед тих людей, які тепер добиваються кращого ладу, хоча і є прихильні до республіки, та їх мало проти всіх інших; а всі інші бажають не республіки, а парламентарного ладу, – такого, щоб без згоди народніх послів, вибраних вселюдним, рівним, безпосереднім і таємним голосуванням, не видавалось ні одного закону, не бралось з народу і не тратилось ні одної копійки і щоб усі чиновники, починаючи з міністрів та й геть униз аж до останнього такої Державної думи слухались. Тільки тоді кривди може поменшати і людям полегшає жити. Ось чого хочуть ті, які добиваються іншого ладу, а ви назвали їх запроданцями чужоземному ворогові, оббрехали їх так, що вже й не знаєм, чи є у вас який сором, яка совість. Переборщили, добродію Старий Яremo, переборщили! Треба ж таки й міру знати, а то ви надокладали свого ще більше, ніж той Квітчин підбрехач!

Що ж із вами робити, старий Яremo? Ви все там говорите про те, щоб не любим задля вас людям ший бити та батогів давати. А ми таких способів цураємося, а все таки зазначку на вас таки кладемо, щоб люди вас знали та й шанували по заслугі.

Та годі вже!

Случається лужу нам всем перейти,

Купаться в ней – свиньї лишь могут.

То й ми швиденько перейдемо через чорносотенне багно, яке розвів кам'янецький підбрехач, не будемо його розворушувати, бо погано пахне.

Обминайте його, люди добрі!

Перекатипольє⁸.

REFERENCES

1. Bon, O. I. & Perepelchenko, O. V. (2009). Hromadsko-politychna diialnist Borysa Dmytrovycha Hrinchenka [Socio-political activity of Borys Dmytrovych Hrinchenko]. «*Mrii, vystrazhdani zhyttiam...*», 1, 240–253. [in Ukrainian].
2. Hyrych, I. B. (2014). *Ukrainski intelektualy i politychna okremishnist (seredyna XIX – pochatok XX st.)* [Ukrainian intellectuals and political separation (mid XIX – early XX centuries)]. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Hrinchenko, B. (1994). Lysty z Ukrainy Naddniprovskoi. In B. Grinchenko & M. Dragomanov, *Dialogy pro ukrainsku nacionalnu spravu* [Dialogues on the Ukrainian national cause] (pp. 35–145). Kyiv. [in Ukrainian].
4. Hrinchenko, B. D. (1906). *Tsarsky Manifest 17-ho oktiabria 1905 roku* [Royal Manifesto issued on October 17, 1905]. St. Petersburg. [in Ukrainian].

⁸ Псевдонім Б. Д. Грінченка.

5. Hrinchenko, B. (1906). Shcho bulo skazano u Tsarskykh manyfestakh vid 6 Avhusta i 17 Oktiabria seho roku [What was said in the Royal Manifestos of 6 August and 17 October this year]. *Nova hromada*, 9, 135–136. [in Ukrainian].
6. Ivanytska, S. H. (2010). «Kolektyvny portret» kerivnytstva Ukrainskoi demokratychno-radykalnoi partii (1905–1908 rr.) [«Collective portrait» of the leaders of the Ukrainian Democratic Radical Party (1905–1908)]. *Ukrainska biohrafistyka*, 7, 279–294. [in Ukrainian].
7. Sukhomlinov, V. O. (2015). Vospominaniia. Memuary [Memories. Memoirs]. St. Petersburg. [in Russian].
8. Khomutenko A. S. (2008). *Hromadsko-politychna diialnist B. D. Hrinchenka (1875–1910)* [Socio-political activity of B. D. Grinchenko (1875–1910)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].
9. Tsyhaniuk, M. A. (2017). *Sotsialno-politychna borotba v Ukraini pid chas vyboriv i diialnosti I Derzhavnoi dumy* [Socio-political struggle in Ukraine during the elections and the activities of the First State Duma] (*Candidate's thesis*). Kamianets-Podilsky. [in Ukrainian].
10. Chykalenko, Ye. (2011). *Spohady (1861–1907)* [Memoirs (1861–1907)]. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Yavorenko, L. (1905). *Choho nam treba* [What we need]. Lviv. [in Ukrainian].
12. Yavorenko, L. (1905). *Chomu u nas dosi nema dobroho ladu?* [Why do we still not have a good order?]. Lviv. [in Ukrainian].

Svitlana Andryeyeva

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor,

Senior Researcher of Department of Ukrainian Literature,

Comparative Studies and Hrinchenko Studies,

Institute of Philology of the Borys Grinchenko Kyiv University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6082-064X>

Vitaliy Andryeyev

Doctor of Historical Sciences,

Professor of Department of Ukraine's History,

Borys Grinchenko Kyiv University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>

SOCIAL AND POLITICAL ACTIVITY OF BORYS HRINCHENKO ON THE EVE OF THE ELECTIONS TO THE I-ST STATE DUMA OF THE RUSSIAN EMPIRE

(from the Unpublished Publicistic Legacy of the Writer)

Abstract. The publication is devoted to the analysis of the discovered at the Manuscript Institute of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky

(MI NLUV) original document – the article by Borys Hrinchenko «Liars» («Pidbrehachi»). This article was written as an operative reaction to current social challenges in the run-up to the elections and elections to the I-st State Duma of the Russian Empire in the Kyiv Governor-Generalship in late 1905 – early spring of 1906. **The aim of the study** is to introduce into scientific circulation the unpublished and little-known journalistic heritage of B. Hrinchenko, which allows us to specify his political views, socio-political and educational activities during the revolutionary upheavals of 1905–1907. **The research methodology** is based on the principles of historicism, systematics, objectivity, anthropologism. General historical methods of analysis and synthesis and special-historical methods (historical-genetic, historical-typological, comparative) are used. **The scientific novelty** of the publication is due to the source and historiographical value of the journalistic and public educational works of B. Hrinchenko considered in the comparative analysis, in particular the first published article «Liars» («Pidbrehachi»). **Conclusions.** In the given document B. Hrinchenko considers some political brochures published in the printing house of the Podolia's governor. The author appeals to the well-understood image from G. Kvitka-Osnovyanenko's story «The Liar» («Pidbrehachi») and debunks the propaganda stamps and outright lies imposed by the authorities on the uneducated masses. In an artistic and polemical form, B. Hrinchenko substantiates the essence of the promised civil freedom in the Manifesto of October 17, 1905 (which is based on four things: inviolability of the person, freedom of speech, freedom of conscience, freedom of meetings and associations). The correspondence of the ideas expressed in the document with other journalistic and public educational works of B. Hrinchenko and program documents of the Ukrainian Democratic-Radical Party is revealed.

Key words: B. Hrinchenko; civil freedom; Ukrainian Democratic-Radical Party; journalism; I-st State Duma; elections.